

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

Magyar törzsszövetségi méltóságok 870–950 között

Jelen tanulmány a magyar törzsszövetség 870–950 között fennálló politikai-vezetési szervezetét; tisztségviselőit és feladatkörüket vizsgálja.

A hét törzsből álló magyarok („hétmagyar” = hetumoger) és a három törzsre tagolódo kavarak („háromkavar”) alkotta politikai alakulat vezető tisztségviselőiről két forrás(csoport) tudósításai maradtak ránk. Az egyiket a muszlim földrajzi irodalom körébe tartozó ún. Dzsaháni-hagyomány jelenti (910–920 Ibn Ruszta, 1050 Gardézi stb.). A muszlim híradásokat a 870–880-as évekre vonatkoztatták, de lehetséges, hogy az információk részben a 920-as évekből származnak.¹ A másik alapvető forrást VII. (Bíborbanszületett) Konsztantinosz bizánci császár 948–952 között összeszerkesztett *De administrando imperio* c. műve magyarokról szóló fejezetei, főként a 40. caput vonatkozó része jelenti. A forrás a Bizáncba 948 körül ellátogató Bulcsú karkhasz és Falicsi fejedelem unokaöccse, Termacsu közléseire, a honfoglalás után a magyar szállásterületre ellátogató Gábriel klerikosz jelentésére, esetleg Nikétász Szklérosz 895 körüli információjára, vagy más bizánci értesülésre épülhet.² A muszlim és a bizánci tudósítás lejegyzése között 2-3 évtized telhetett el. E forrásokban tükröződő magyar politikai berendezkedés eltérései legalább ekkora, esetleg akár nagyobb időbeli különbségre vezethetőek vissza.

Ibn Ruszta információi szerint a magyarok főnöke „20 ezer lovassal vonul ki. Főnökük neve K.nd.h. Ez azonban csak névleges címe királyuknak, minthogy azt az embert, aki királyként uralkodik felettük, G.l.h-nak hívják. Minden magyar a G.l.h

---

¹ A két időrendi rétegre (870, 920) vö. ZIMONYI ISTVÁN: A 9. századi magyarokra vonatkozó arab források. A Dzsaháni-hagyomány. In: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ (szerk.): A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel. II. Főszerk. GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest, 1996. (továbbiakban: KOVÁCS–VESZPRÉMY 1996) 55–56.; KMO SKÓ MIHÁLY: Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1. Magyar Őstörténeti Könyvtár 10. Szerk. ZIMONYI ISTVÁN. Budapest, 1997. 199–202.

² A konsztantinoszi tudósítás vélhető forrásaira vö. JENKINS, R. J. H. (ed.): Constantine Porphyrogenitus: *De administrando imperio*. vol. II. Commentary. London, 1962. 146.; HARMATTA JÁNOS: Lebedia és Atelkuzu. Magyar Nyelv 80 (1984) 425.

nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben”.³ Hasonló leírást találhatunk Gardézinél is: főnökük „20 ezer lovassal (vonul ki). Ennek a főnöknek a neve K.nd.h. Ez a nagyobb királyuk neve. Azt a főnököt, aki az (állami) ügyeket intézi, G.l.h-nak nevezik. A magyarok azt teszik, amit a G.l.h. parancsol.”⁴ A Dzsajháni-hagyományhoz sorolt más muszlim források egyetlen főnökről tudósítanak: többségük (Al-Bakri, Marvazi, Aufi, Sukrallah) a k.nd.h-t említi, egy forrás (Hudúd al-Álam) pedig a G.l.h-val azonosítható h.l.t. tisztséget.⁵ A muszlim hagyomány elemzéséből azt szűrhetjük le, hogy a magyarok két fejedelemmel rendelkeztek. Az Ibn Ruszta és Gardézi által elsőként említett, „nagyobb” tisztség a k.nd.h volt, amelyet a történeti kutatás kündü, künde és kende alakban egyaránt említ. E méltóság huzamosabb ideig való fennállását támasztja alá közvetve, hogy a kései magyar krónikás hagyományban és Anonymusnál egyaránt szerepel a hét honfoglaló vezér között Cundu.⁶ A hierarchiában második helyet foglalta el az Ibn Ruszta és Gardézi által másodikként említett, néhány muszlim szerző által „kifejejtett” G.l.h. Konsztantinosz idézendő tudósításában szintén második helyen sorolja fel a G.l.h.-val azonosítható „gülasz” méltóságot. A tisztség hosszú ideig való fennállása mellett közvetett érvként szolgálhat, hogy a krónikakompozíció és Anonymus honfoglaló vezérnek tudja a Gyulát.⁷ E méltóságot a kutatás gyula alakban tartja számon.

Konsztantinosz a DAI 40. fejezetében szól részletesen a magyarok politikai berendezkedéséről. Eszerint a „türköknek ez a nyolc törzse nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak. Első fejük az Árpád nemzetségéből sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek, de van fejedelme minden törzsnek is.”⁸ Konsztantinosz utal arra is, hogy a karkhasz harmadik fejedelmi rang, s a gyula (gülasz)

---

³ KRISTÓ GYULA (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 14. Szeged, 1995. (továbbiakban: HKÍF.) 32–33.

⁴ HKÍF 35.

⁵ HKÍF 39, 42, 44, 47.

⁶ Szentpétery, E. (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Budapestini, 1937–1938. (továbbiakban: SRH.) I. 41, 166, 291.

⁷ SRH I. 41, 166, 290.

⁸ Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. A görög szöveget magyarra fordította MORAVCSIK GYULA. Budapest, 1950. (továbbiakban: MORAVCSIK 1950) 178–179.; MORAVCSIK GYULA: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Budapest, 1984. (továbbiakban: ÁMTBF.) 48.; némileg eltérő fordítással vö. PAULER GYULA–SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): A magyar honfoglalás kürtfői. Budapest, 1900. (továbbiakban: MHK.) 127. („szövevségök van a háborúra nézve” – a folyót jelentő „potamousz” szót a háborút jelentő „polemousz”-ra javította).

nagyobb méltóság ennél, tehát nyilván második fejedelmi tisztség lehetett.⁹ Első helyen az Árpád nemzetségéből származó fejedelmet említi. A bizánci császár egyértelműen Árpádot jelölte meg időben első, a kagán által felajánlott fejedelmi méltóságra kazár szertartással, pajzsra emeléssel megválasztott személynek. A Konsztantinosz által ismert magyar hagyomány Árpádot tekintette legitimációs forrásnak, a főfejedelmi dinasztia megalapítójának. Ezt tükrözi, amikor hangsúlyozza, hogy „ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük nem volt.”¹⁰ Az Árpád leszármazottai között öröklődő méltósággal kapcsolatban a DAI 38. fejezetében a „fejedelem” jelentéssel is bíró görög arkhón titulus szerepel. A 40. fejezetben is használja a bizánci császár az arkhón megjelölést a 895-ös bolgár háború kapcsán Árpád fia, Liuntikát illetően és saját kortársaként Falicsi címeként. Emellett él a körülírással is: az idézett passzusban az Árpád nemzetségéből való fejedelem (arkhón) szerepel, s az ún. „genalógiai lista” elején Árpád „Turkia nagy fejedelme” (megasz Turkiasz arkhón) megjelöléssel fordul elő. Korábban felvettem, hogy a „nagy fejedelem” jelenthet „rég, időben első” fejedelmet, így Konsztantinosz szembeállította volna az elsőként megválasztott Árpádot a „mostani fejedelemmel” (ton nüni arkhonta), Falicsival.¹¹ Elfogadott értelmezés szerint a bizánci császár a hierarchiában első helyen álló méltóságként, nagyfejedelemeként utalt Árpád tisztségére.¹² Úgy vélem, hogy azért használhatta Árpád arkhóni tisztségével kapcsolatban a „nagy” (megasz) jelzőt Konsztantinosz, mivel a törzsek (genea) élén álló vezetőket is arkhónnak nevezte.¹³

A forrásokat összevetve a következőket állapíthatjuk meg a magyar törzsszövetség vezető tisztségviselőit illetően. A muszlim hagyományt követve a honfoglalást megelőző időszakban, talán már 870–880 táján két fejedelem létét valószínűsíthetjük; a kündüét és a gyuláét. A Dzsajháni-hagyomány feltételezett két rétegét (870, 920) tekintve az sem zárható ki, hogy a honfoglalást követően is ezt a politikai berendezkedést tételezzük fel. Aligha helytálló az a feltevés, amely már a honfoglalás előtt három fejedelemmel számol, a kündü és a gyula mellett a Konsztantinosznál szereplő kar-

⁹ MHK. 128.; Moravcsik 1950. 178–179.; ÁMTBF. 49.

¹⁰ MHK. 122.; Moravcsik 1950. 174–175.; ÁMTBF. 45.

¹¹ Az arkhón szó előfordulásaira és a megasz arkhón fenti értelmezésére vö. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Árpád megasz arkhón címéhez. *Magyar Nyelv* 86 (1990) 228–230.

¹² Az előző jegyzetben említett hipotézis kritikájára, a kérdéskör alapos elemzésére vö. MAKK FERENC: Megasz arkhón. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica.* (továbbiakban: AUSz) 107 (1998) 17–28.; vö. még in: uő.: *A turulmadártól a kettőskeresztig.* Szeged, 1998. (továbbiakban: MAKK 1998) 67–80.

¹³ Vö. erre TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: *Leveddiától a Kárpát-medencéig.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 14. Szeged, 1998. (továbbiakban: TÓTH 1998.) 101.

khaszt (mint a csatlakozó kavarak arkhónja, fejedelme) is ide sorolja.¹⁴ A muszlim tudósításokon kívül más megfontolások is a „háromas fejedelemség” rendszere ellen szólnak. Konsztantinosz csak a kortárs Bulcsút és apját, Kált említette karkhaszként, ez alapján úgy tűnik, hogy a X. század közepétől visszafelé számítva két generációra lehet visszavezetni e tisztséget, azaz néhány évtizeddel korábban, 910-920 táján hozhatták létre. Anonymus talán idekapcsolható története szerint a 907-ben elhunyt Árpád utóda, Zolta alatt létesítettek a fejedelem alá rendelt bírói (rector) és hadvezetői (ductor) tisztségeket.¹⁵ A karkhasz cím esetleg Anonymus Horca vezérének nevében tükröződhet, azaz kevésbé rögzült a magyar hagyományban, így rövidebb ideig meglévő méltóság lehetett.¹⁶ A karkhasz nem állhatott a kavarak élén, mivel Bulcsút a hét vezér (emir) egyikeként említi 942-re vonatkozóan Ibn Hajján.¹⁷

A DAI 38. és 40. fejezetei segítségével vázolhatjuk a magyar törzsszövetség politikai struktúrájának kialakulását, fejlődését. Eszerint először törzsfők (vajdák) voltak a magyarok között. Levedi volt az első törzsfő, második helyen pedig Álmos állt. Ezután a kagán kezdeményezésére a magyarok fejedelmet választottak Árpád személyében.¹⁸ Árpád kazár eredetű tisztsége a kündü lehetett. Ezt azzal indokolhatjuk, hogy a muszlim források e méltóságot említik először, s bizonyosan e nagyobb tisztség jött előbb létre. A magyar kündü cím kazár eredete mellett szóló érv lehet, hogy Ibn Fadlán szerint Kazária harmadik méltósága a K.nd.r Kagán volt.¹⁹ Okkal tételezhető fel, hogy a gyula méltóságot csak Árpád kündüvé választása után létesítették, ezért került jelentős funkciói ellenére a hierarchiában csak a második helyre e tisztség.²⁰ Az

---

¹⁴ DEÉR JÓZSEF: A IX. századi magyar történet időrendjéhez. Századok 1945. 18–20.; BARTHA ANTAL: A IX–X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. 93.; LIGETI LAJOS: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Budapest, 1986. (továbbiakban: LIGETI 1986.); VÉKONY GÁBOR: Egy kazár felirat a Kárpát-medencében. Életünk 1987/4. sz. 383.; RÓNA-TAS ANDRÁS: A honfoglaló magyar nép. Budapest, 1996. (továbbiakban: RÓNA-TAS 1996.) 272–274.

¹⁵ SRH I. 107.; HKÍF. 340.

¹⁶ SRH I. 41.; HKÍF. 287.

¹⁷ Ibn Hajján vezérnévlistájára vö. HKÍF. 63–64.; Bulcsú karkhasz a hét törzshöz, s nem a kavarakhoz tartozott, vö. TÓTH 1998. 101.

¹⁸ MHK. 119–122.; MORAVCSIK 1950. 170–173.; ÁMTBF. 42–45.

¹⁹ Ibn Fadlán adatára vö. MHK 217–218.; GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): A magyarok elődciről és a honfoglalásról. Budapest, 1975.² 97.; a kündü kazár eredetére vö. LIGETI 1986. 254.; GYULA KRISTÓ: Hungarian history in the ninth century. Szeged, 1996. (továbbiakban: KRISTÓ 1996.) 171–172.

²⁰ Vö. pl. KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980. (továbbiakban: KRISTÓ 1980.) 218.; TÓTH 1998. 110.

utoljára, a honfoglalás után létrehozott karkhasz méltóság a hierarchiában értelem-szerűen a harmadik helyre szorult.

Az egyes tisztségek funkciói vonatkozásában a következőket állapíthatjuk meg. A hierarchiában élén álló kündüt 20 ezer lovassal való kivonulása alapján a korábbi történeti kutatás kazár vazallus fővezérnek, a gyulát pedig Konsztantinoszt követve a magyar törzsek önállóságát képviselő főbírónak tekintette.²¹ Újabb, elterjedt feltevés szerint a kündü szakrális fejedelem, míg a gyula a tényleges uralkodó, elsősorban hadvezér volt.²² Ez az álláspont a muszlim híradásokra épített. A honfoglalás előtti magyar kettős fejedelemség esetében kazár párhuzamok kétségtelenül kimutathatóak. A kazár kagán és a magyar kündü hatalmát a források egyaránt névlegesnek mondják, míg a kazár másoduralkodó (isad vagy bég) és a magyar gyula esetében hangsúlyozzák hadvezéri és irányító szerepüket.²³ A kazár „modell” hatása azért is valószínűsíthető, mivel a magyarok egy ideig bizonyonnyal Kazária vazallusai voltak, s a kazár eredetű kündü tisztséget is a kagán akaratából nyerte el Árpád. A magyar kettős fejedelemségnek lehettek egyedi sajátosságai is. Ki kell emelnem azt, hogy mind a kündü, mind pedig a gyula funkciója alapvetően katonai jellegű lehetett. A kündü kilovagolt a 20 ezer lovassal, míg a gyula „háború dolgában, védelemben” volt illetékes. A kündü esetében szimbolikus lehetett e kivonulás, ahogy azt Ibn Fadlán a kagánnal kapcsolatban említette, avagy esetleg jelenthette a csapatok tényleges fővezérletét, amely Ibn Ruszta szerint a kazár másoduralkodó, az isad feladata volt.²⁴

A honfoglalás után, amely a kazár befolyástól való elszakadással is járt, átalakulhatott a magyar törzsszövetség politikai szervezete. E folyamat részleteit nem ismerjük, de 950 táján már három méltóság állt a hierarchia élén. A történeti kutatás a muszlim tudósítások és a DAI 40. fejezete közti eltérések alapján jelentős változásokra következ-

---

²¹ E nézetre vö. pl. HÓMAN BÁLINT: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest, 1923. 20.; GÉZA FEHÉR: Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V–XI. Jahrhunderten. Keleti Szemle 19 (1921) 120.

²² GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára. Budapest, 1959. (továbbiakban: GYÖRFFY 1959.) 80–83.; KRISTÓ 1980. 217–220.; uő.: A honfoglaló magyarok politikai szervezete. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. H. n. 1997. 75–79.; CZEGLÉDY KÁROLY: Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest, 1985. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1985.) 214–215.

²³ A kazár modell, a szakrális királyság teljes átvételére vö. pl. CZEGLÉDY 1985. 215.; KRISTÓ 1980. 219–220.; MAKK 1998. 36.; megkérdőjelezésére vö. pl. GYÖRFFY GYÖRGY: Legenda és valóság Árpád személye körül. Kortárs 1977/1. 111.; KESZI TAMÁS: Az úgynevezett magyar szakrális kettős királyságról. Somogyi Múzeumok Közleményei 11 (1995) 189–193.; RÓNA-TAS 1996. 269–271.

²⁴ Vö. TÓTH 1998. 105–106.

retett. Felmerült, hogy Árpád és utódai a kündüi tisztségtől független nagyfejedelmi méltóságot viseltek.²⁵ Feltételezték, hogy Kurszán kündüi 904. évi halála után Árpád magához ragadta a hatalmat, s a kündüi és gyula tisztségek funkcióit egyesítő nagyfejedelmi tisztséget hozta létre.²⁶ Egy nézet szerint a nagyfejedelmi méltóság a kündüi tisztség megfelelője lehet, de a szakrális jelleg csökkent, leépült.²⁷ A gyula tisztség funkcióját tekintve tévesztéssel számoltak. Egy feltevés szerint Árpád 904. évi feltételezett hatalomátvétele során a gyula méltóságot csökkentett haráskörrel adta át az Erdélybe költöző törzsfőnek.²⁸ Talán a karkhasz tisztség létesítésével is magyarázható a gyula méltóság jelentőségének relatív csökkenése.²⁹ A már idézett anonymusi történet elválasztja egymástól a Zolta alatt létesített bírói (rector) és hadvezéri (ductor) tisztségeket. Ez azért nem helytálló, mert Bulcsú karkhasz 942–955 között kalandozó hadjáratokat vezetett.

A 10. század közepi hatalmi viszonyokat illetően Konsztantinosz megemlítette, hogy a nyolc törzs nem engedelmeskedett fejedelmeinek, csak háború esetén harcoltak együtt. Az egyik értelmezés szerint a törzsek saját törzsfőiknek nem engedelmeskedtek, tehát a honfoglalás után a törzsek szétestek nemzetségekre.³⁰ Más, valószínűbbnek tűnő felfogás szerint a törzsszövetségi hierarchia élén álló három vezetőnek nem engedelmeskedtek a törzsek, s a törzsszövetség gyengüléséről beszélhetünk a X. század közepén.³¹ Úgy vélem, hogy a konkrét funkciókkal bíró törzsszövetségi fejedelmek és a törzsek élén álló törzsfők megléte miatt kizárhatjuk akár a törzsszövetség, akár pedig a törzsek széthullását.³² A passzusból kitűnően háborúban együtt harcoltak a törzsek, ekkor bizonyosan engedelmeskedtek fejedelmeiknek. Nézetem szerint védelmi háborúra vonatkozhat a folyóknál való együtt harcolás, de lehetséges, hogy támadó háborúra is érvényes volt a katonai együttműködés.³³ A konsztantinoszi passzus törzsszövetségi vezetésre vonatkozó passzusát újabban a háború során érvényesülő

---

²⁵ PL. PAULER GYULA: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest, 1900. 19, 25.; ZICHY ISTVÁN: Magyar őstörténet. Budapest, 1939. 16.

²⁶ GYÖRFFY 1959. 142–143.

²⁷ KRISTÓ 1980. 227.; KRISTÓ 1996. 172–173.

²⁸ GYÖRFFY 1959. 142–143.

²⁹ E feltevésre vö. TÓTH 1998. 103.

³⁰ GYÖRFFY 1959. 8–10.

³¹ PL. KRISTÓ GYULA: Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk. BARTHA ANTAL–CZEGLÉDY KÁROLY–RÓNA-TAS ANDRÁS. Budapest, 1977. 223.; KRISTÓ 1980. 350–352.

³² E nézetre vö. TÓTH 1998. 87.

³³ Védelmi háborúra értelmezte TÓTH 1998. 86–87.; megkérdőjelezte a katonai funkciót RÓNA-TAS 1996. 297.; utóbbi felfogás kritikájára vö. MAKK 1998. 40.

vezetési, parancsnoki hierarchiaként értelmezték a következő rekonstruált szövegfordítás alapján: „Főparancsnokuk az Árpád nemzetségből származó arkhón, és rangsorban két másik parancsnok a gyula és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van arkhónja minden törzsnek is.” A hipotézis szerint „volt egy fővezér: az Árpád nemzetségből származó fejedelem, valamint két (al)vezér: a gyula és a karcha. Ezek hárman egyben állami funkciót is elláttak: az Árpád nemzetségből származó archón uralkodott, a gyula és a karcha pedig bírói tiszteletet töltött be.”³⁴ Hagyományos fordításra épülő értelmezés szerint törzsszövetségi hierarchiáról van szó. A rangsor élén az első fejedelem, nagyfejedelem áll (a kephalé próté megfelelője a megas arkhón), őt követi második helyen a gyula, harmadik helyen a karcha, s mögöttük állnak a törzsfőnökök.³⁵

Úgy vélem, hogy a magyar-kavar törzsszövetség lényegét illetően nem változott a honfoglalás előtti időszakhoz képest, hiszen akkor is katonai ügyekben működtek együtt a törzsek, háborúban és védelemben engedelmessé váltak a gyulának, illetve kivonultak a kündüvel. A X. század közepén is érvényesült e katonai szövetség, egyébként a törzsek őrizték önállóságukat, autonómiájukat. Háborúban tehát továbbra is engedelmessé váltak a törzsszövetségi vezetőknek: az Árpád nemzetségből származó arkhónnak, vélhetően a kündünek, továbbá a gyulának és a karkhasznak. A törzsszövetségi vezetők ugyan háború esetén valóban katonai vezetők is voltak, de a konstantinói passzus nem a hadsereg vezérkarát tükröző, hanem a törzsszövetség politikai-katonai vezetésének hierarchiáját követő fejedelmi és törzsfői lista. Nézetem szerint a „próte kephalé” nem főparancsnokot, hanem első főt, fejedelmet jelent.³⁶ A „kata akolouthian” (sorrend szerint) kitétel nem az Árpád nemzetség öröklésére, hanem a törzsszövetség vezetésére vonatkozó rangsort jelentheti. Végezetül lehetségesnek vélem, hogy az „oitinesz” (akik) vonatkozó névmás esetleg nemcsak a gyulára és a karkhaszra, hanem az első helyen említett Árpád nemzetségbeli fejedelemre is érvényes lehet. Ha ez a merész feltevés helytálló, akkor a „választott (döntő)bírói” funkció, amely tág értelemben vett bíraskodási, hatalmi feladatot jelenthet, mindhárom

---

³⁴ UNGVÁRY JENŐ: Kephalé. In: *Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára.* Szerk. MAKK FERENC–TAR IBOLYA–WOJTILLA GYULA. Szeged. 1998. 148–151.

³⁵ MAKK 1998. 79.; uő.: Levedi, a fővajda. In: *A középkor szerete.* Szerk. KLANICZAY GÁBOR–NAGY BALÁZS. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére. Budapest, 1999. (továbbiakban: MAKK 1999.) 192.; vö. még PANAGIÓTÉS ANTÓNOPOULOS: *The Emperor Constantine VII. Porphyrogenetus and the Hungarians.* Historical Publications St. D. Basilopopoulos, 1996. 143–144.

³⁶ Erre az értelmezésre vö. MAKK 1999. 191–192

tisztségviselőre érvényes lehet.³⁷ A konsztantinoszi passzus általam rekonstruált, szó szerinti fordítása a következő: „Bírják (ti. a nyolc törzs) első fejükként az arkhónt Árpád nemzetségéből és sorrend szerint két másikat, a gyulát és a karkhaszt, akik bírnak bírói tisztséget. Minden törzs is bír arkhónnal.”

A X. század közepére kialakult hármass fejedelmi rendszerben volt egy főfejedelem és két másik fejedelem is. Konsztantinosz a két utóbbi fejedelem esetében bizonyosan, s talán a főfejedelemre vonatkozóan is a bírói funkciót említi. Emellett háború esetén katonai feladataik is lehettek a fejedelmeknek. A muszlim tudósítások a katonai funkcióról szólnak a két tisztségviselővel kapcsolatban, ami nem zárja ki, hogy akkor is lehetett bíraskodási hatáskörük. A fejedelmek számának növekedésével arányosan vélhetően csökkent valamivel az egyes fejedelmek hatalma is, hiszen többen osztozhattak a törzsszövetség feletti uralomban, mint korábban. Feltehető továbbá, bár nem bizonyítható, hogy a kettős fejedelemségben még meglevő, a kündüvel kapcsolatos szakrális jelleg gyengülhetett. A kazár típusú „kettős fejedelemség” bizonyosan a karkhaszt tisztség létrehozásával, talán a 920-as évektől vált sajátosan magyarrá, hármass fejedelemséggé. A törzsszövetség lényege 870–950 között nem változott; közös katonai ügyekben együttműködtek a törzsek és engedelmeskedtek előbb két, majd három fejedelmüknek, belső ügyekben viszont önállóak voltak, saját törzsfőik parancsait követték.

---

³⁷ A fejedelmi és két bírói méltóságot elfogadta, de óvatosan feltételezte, hogy „lehet, hogy utalás akar lenni a fejedelem bírói méltóságára”, vö. ROHONYI GYULA: A honfoglalás története. Budapest, 1896. 93.

SÁNDOR LÁSZLÓ TÓTH

The dignitaries of the Hungarian tribal federation between 870-950

The study deals with the political leadership of the Hungarian tribal federation and with the possible changes during this period. According to the testimony of Muslim sources (Ibn Rusta, Gardézi) two princes headed the tribal federation around 870–880: the first in rank was called *kündü*, the second was called *gyula*. Both leaders had mainly military functions: the *kündü* may have been a sacral prince with symbolic power, while the *gyula* had the real command in military and other matters. Not much after the conquest of the mid-Danubian basin the political structure changed a bit. Possibly around 910–920 a third prince appeared, the *karkhas*. According to Constantine VII. (DAI, chapter 40.) there were three leaders: the prince from the clan of *Árpád*, the *gyula* and the *karkhas*, who had judiciary functions. Although these functions were attributed just to the *gyula* and the *karkhas*, the author of the study supposes, that maybe the first prince („great prince”) from the clan of *Árpád* had judiciary functions as well. These three princes can be considered the military leaders of the Hungarian tribes, who obeyed them just in military matters, otherwise they were quite independent having their own tribal chiefs.